

ОДРЕЂЕНИ ПРОБЛЕМИ УТВРЂИВАЊА НЕУРАЧУЊЛИВОСТИ

Мијомир Перовић,¹

докторанд Правног факултета Универзитета у Нишу,

Апстракт

Као предмет истраживања у овом раду ће бити посебно обрађена пажња на одређене проблеме утврђивања урачунљивости и неурачунљивости као елемента кривице (мјешовити метод који се користи у кривичној теорији и пракси судова у Црној Гори). Циљ рада су проблеми утврђивања битно смањене урачунљивости и института *Actiones Liberae in causa*, кривица учиниоца који се употребом алкохола и дрога довео у такво стање, а стим у вези и примјена института битно смањене урачунљивости за ове учиниоце кривичног дјела и њихове кривице. Недостаци који се сријећу у судској пракси у Црној Гори, са предлозима о евентуалним измјенама одредби у кривичном законнику (о урачунљивости и неурачунљивости) и законнику о кривичном поступку Црне Горе (питања и проблеми психијатријског вјештачења).

Кључне ријечи: урачунљивост, кривица, неурачунљивост, вјештачење.

1. Увод

У раду ће бити ријечи о утврђивању неурачунљивости, утврђивање од стране суда или пак одређивања психијатријског вјештачења када је потребно иницирање психијатријског вјештачења од других учесника у кривичном поступку.

Неурачунљивост је супротан појам урачунљивости. Значи учинилац кривичног дјела који учини кривично дјело, а није урачунљив, јесте лице

¹ Perovicmisko7@gmail.com

које не може да схвати значај свога дјела, а исто тако не може управљати својим поступцима. Ово стање неурачунљивости настаје услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености.

У стању неурачунљивости учиналац неће бити одговоран за учињено кривично дјело. Посебна пажња је усмјерена на урачунљивост као елемент кривице, утврђивање неурачунљивости као и методи које се користе у кривичноправној теорији. Појам битно смањене урачунљивости и њено утврђивање, као и утврђивање кривице код битне смањене урачунљивости. Даље у раду ће се проучавати појам *Actiones Liberae in causa*, то јест, стављање учиниоца у стање неурачунљивости под дејством алкохола или под дејством опојних дрога и извршење кривичног дјела у таквом стању. Прво стављање учиниоца у стање у коме није могао да схвати да у таквом стању може да учини кривично дјело. Па даље слиједи утврђивање неурачунљивости у кривичном поступку иницирање браниоца као могућност иницирања од стране сродника окривљеног. Указивање када је потребно одредити психијатријско вјештачење или утврђивање на основу општег и стручног знања судске психијатрије и искуства судије у кривичном поступку. Навођење и других учесника у поступку на којима би требало да буде одређено психијатријско вјештачење. То су лица као што су на примјер свјedoци, оштећени итд. Иако у кривично- правној теорији, па и у закону о кривичном поступку, нису прецизирана и ова психијатријска вјештачења.

2. Урачунљивост као важан елемент кривице

У свим модерним друштвима, утврђује се одговорност човјека за своје понашање, његово чињење и нечињење, односно, за своје поступке, према томе се изграђују јасни критеријуми на основу којих се утврђује и одређује одговорност таквих лица. Постоје различити облици одговорности: морална, материјална и кривична. Најпотпунија срећеност одговорности је најупечатљивија у области кривичног права. Постоје два основна разлога. Први разлог је што починилац кривичног дјела угрожава највеће друштвене вриједности, па тиме угрожавање таквих добара изискује заштиту од друштва, односно, атак на та добра представља кривична дјела, одређена у закону. Други разлог је одговорност лица за чињење кривичног дјела, што повлачи изрицање кривичне санкције. Због наведених разлога о кривици се стално воде полемике чиме се изналазе начини и приступи како би се она што јасније уредила и поставила њена одређеност.

„И кад се пође од тога да је човјек генерички способан за кривњу, да би се утврдила кривња починитеља, мора свакако бити изван сваке сумње да

се он у вријеме када је извршио одређено дјело могао смислено одредијелити, односно, контролирати своје поступке, убројивост је увијек и једино питање способности даног починитеља да схвати значење одређеног дјела и да се у складу с тим понаша. То је први увјет за кривњу.“ (Бачић,1998:217)

„Кривица представља један од четири обавезна елемента у општем појму кривичног дјела. Да би нека радња била кривично дјело неопходно је да се она може учиниоцу приписати у кривицу. Приписати одређено дјело некоме у кривицу истовремено значи и то да му се приписује одговорност за то дјело. Кривично је одговоран онај учинилац који је извршио радњу која је у закону предвиђена као кривично дјело која је противправна и која му се може приписати у кривицу“ (Стојановић, 2008: 144)

Кривица се у развоју људског друштва различито одређивала, што је и зависило од степена развоја друштвеног уређења. На нижој степенаци друштвеног уређења постојала је концепција објективне одговорности, при чему се одговарало само за понашање лица не узимајући у обзир субјективно стање учиниоца. Међутим, нешто касније, развојем кривичног права и савремених школа кривичног права, одговорност се почела везивати за субјективни однос учиниоца према свом кривичном дјелу. Међутим, и даље постоје разлике у начину одређивања кривице.

У кривичном закону Црне Горе, кривица је одређена као посебан појам. Кривица учиниоца претпоставља остварење објективних елемената кривичног дјела, а то су: радња, посљедица и узрочна веза. Овјде је прихваћена објективно-субјективна концепција кривичног дјела. Кривица је састављена из двије компоненте. Прва су психичка својства учиниоца кривичног дјела, друга компонента је његов психички однос према извршеном кривичном дјелу. А то је виност. Значи потребна је виност и урачунљивост да би постојало кривично дјело. „Кривица: (1) крив је за кривично дјело учинилац који је урачунљив и који је поступао са умишљајем, а био је свјестан или је био дужан и могао бити свјестан да је његово дјело забрањено. (2) За кривично дјело учињено из нехата учинилац може бити крив само кад то закон одређује.“²

3. Појам урачунљивости

Под урачунљивости подразумевамо основни и први субјективни елемент код кривице. Урачунљиви представља скуп интелектуалних и вољних способности код неког лица. Интелектуална способност обух-

² Чл. 13 Кривичног законика Црне Горе, Службени лист Црне Горе, бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/ 2015, 44/2017 и 49/2018

ватила би његову способност да схвати природу и значај свог дјела. Док вољна способност представља способност одлучивања, као и способност управљања својим поступцима.

„Дакле, урачунљивост се састоји из интелектуалне и вољне способности. Урачунљивост као психичко стање учиниоца има двојаки садржај а) биолошки и б) психолошки. Биолошка садржина се изражава у стању душевног здравља (одсутству било ког облика и вида душевне поремећености), а психолошка садржина се испољава у: а) способности за расуђивање интелектуална способност и б) способности за одлучивање (вољна способност).“ (Јовашевић, 2012; 130-131)

„Појам урачунљивости се аутоматски губи и нестаје оног тренутка када се покуша одвојити, отцепити од конкретне радње. Ми можемо говорити или ценити само то да ли је неко сада или било када био или јесте душевно здрав или није, а у одређеним тренуцима и за одређене радње и дали је био урачунљив.“ (Капамџија, 1972:142)

У кривичном законнику РЦГ неурачунљивост је одређена као негација урачунљивости. „У чл. 14 КЗ РЦГ 4 ст. (1). Није урачунљив учинилац који у вријеме извршења противправног дјела одређеног у закону као кривично дјело није могао да управља својим поступцима усљед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености (неурачунљивост).

Ст. (2) Учинилац кривичног дјела чија је способност да схвати значај свог дјела или способност да управља својим поступцима била битно смањена усљед неког стања из става 1 овог члана (битно смањена урачунљивост) може се блаже казнити.

Ст. (3) Кривица учиниоца кривичног дјела који се употребом алкохола, дрога или на други начин довео у стање у којем није могао да схвати значај свог дјела или да управља својим поступцима утврђује се према времену непосредно прије довођења у таклво стање.

Ст. (4) Учиниоцу који под околности из ст. 3 овог члана учинио кривично дјело у стању битно смањење урачунљивости не може се ублажити казна“.³

У кривичном праву, увијек се полази од тога, да је сваки појединац, учинилац, кривичног дјела душевно здрав односно, важи претпоставка да је урачунљив. Па се у већини случајева не испитује, да ли је учинилац

³ Чл.14 Кривичног закона Црне Горе, Службени лист Црне Горе, бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011,40/2013, 56/2013,14/2015, 42/2015, 58/2015,44/2017,49/2018

кривичног дјела урачунљив. Када орган који води поступак уочи сумњу да се ради о урачунљивом лицу или по иницирању странака, онда постоји сумња да се ради о душевно поремећеном лицу. Урачунљивост се одређује на основу елемената који су одређени законом, па је појам урачунљивости правни појам, а не медицински. Када се јави сумња о урачунљивости лица онда се ангажује судски вјештак који одређује, на основу стручног знања, о каквом се лицу ради, односно, да ли је оно урачунљиво или не. Урачунљивост се увијек утврђује према времену извршења и према извршеном кривичном дјелу.

У кривичном законик у РЦГ усвојен је биолошко-психолошки метод.

Биолошки основи неурачунљивости су: душевна болест, привремена душевна поремећеност, заостали душевни развој и друге теже душевне поремећености.

Психолошки услови неурачунљивости су: немогућности схватања значаја свог дјела и немогућност управљања својим поступцима.

Под душевном болешћу подразумејемо обољење централног нервног система, тј. мозга, чија је посљедица ремећење психичких функција мозга. Душевна обољења могу да се јаве у два облика и то ендогени и егзогени. Узроци ендогене природе су наследство, повреда заметка, обољење ендокрилних жлијезда итд. Узроци егзогене природе сматрају се повреде и обољења мозга, дејства психичких фактора (страх, душевни потрес), дејства социјалних фактора. Душевна обољења према дужини трајања можемо подијелити на привремена и трајна. Трајна душевна обољења су обољења са непредвидивим трајањем, и то трајање не може да се одреди.

У таква друштвена обољења се убрајају: „ментални поремећаји типа схизофреније, афективних поремећаја. Перзистентни поремећаји су суманутошћ, деменције, али и оне које узрокују фактори спољашње средине психосоцијални фактори, инфективни, трауматски, дегенеративни процеси у мозгу итд. (психотична стања разне етиологије и клиничких испољавања, деменције, болести зависности са или без психијатријских компликација као и друга обољења сличних својстава).“ (Ћирић, 2013:27)

„Душевна болест је анатомско физиолошка промена на мозгу (посебно у можданој кори) услед које не могу нормално да се одвијају психичке функције. Оно се јавља као нарушавање структуре и функционисање централног нервног система.“ (Лазаревић; 2005: 72)

Привремена душевна обољења су обољења за која постоји могућност излечења или бар привременог излечења или исцељења.

Привремена душевна обољења су: реактивне депресије, алкохолне халуцинације, манија, меланхолија и др. болести. Привремена или трајна душевна обољења нису од значаја за утврђивање неурачунљивости, једино што је важно да је обољење постојало када је извршено кривично дјело.

Душевне настраности или психопатије треба разликовати од душевних болести. Психопатије не спадају у душевна обољења, па се код њих не испољава душевно растројство које сријећемо код лица душевно обољелих. Код психопата, настраност се испољава на подручјима осјећања и воље, па код психопата воља не може да савлада нагоне и емоције, већ супротно понашање. Психопате су обично урачунљиви, али се код њих јављају стања слична психичком стању душевних болесника. Таква стања су обично пролазна психичка стања, па у таквим стањима психопата може бити неурачунљив.

„Привремена душевна поремећеност је привремено поремећење психичких функција разума, воље, осећања која настају под дејством ендогеног или егзогенног узрока које се после краћег или дужег времена може залијечити или излијечити без видљивих или трајних посљедица.“ (Новоселац, 2004: 218)

Привремена душевна поремећеност представља психичко стање које може да се јави и код здравих људи и увијек је пролазног карактера. Она може и да онемогући учиниоца да схвати значај свог дјела и да управља својим поступцима. Пролазна душевна поремећеност може да настане услед узимања дроге, алкохола, тровања, грознице, ефективно стање, задобијањем тјелесних повреда мозга.

„Заостали душевни развој је стање недовољне душевне развијености као облик урођеног или стеченог дефекта интелектуалних способности. Узроци могу бити бројни и разноврсни и по правилу настају у најранијем периоду живота и развоја личности.“ (Ћирић, 2013: 27)

„Стање заустављеног или недовршеног разума које посебно карактерише скромним интелектуалним способностима.“ (Ковачевић, 2002:133)

Под заосталим душевним развојем сматрамо ненормално психичко стање које је настало услед психичке неразвијености личности у односу на нормално стање и психичку развијеност личности која би требало да буде. Степени душевне заосталости су различити (дебил, имбецил и идиот) и узроци су различити који доводе до заосталог душевног развоја.

Узроци су најчешће повреде централног нервног система или повреде изазване механичким повредама или болестима које изазивају промјене централног нервног система. Повреде могу да настану у периоду ембри-

оналног развоја, као и ређе код лица са тјелесним недостацима уколико им није пружана њега и пажња у њиховом развоју. Узрок може да буде и дуготрајна изолованост од социјалне средине.

Од заосталог душевног развоја разликујемо душевну незрелост дјецe и малољетних лица код којих психичко сазријевање још увијек траје.

Заостали душевни развој се може степеновати „а) лака (када се коефицијент интелигенције испитиваног лица на овим тестовима креће између 70 и 85, б) средња (када се коефицијент интелигенције креће између 50 и 70) и в) тешка заосталост (када се ниво интелигенције креће од 0 до 50)“ (Хајдуковић, 1981: 101-106).

Друге теже душевне поремећености представљају основ неурачунљивости и ту се подразумевају: душевни поремећаји, настраности, девијације, нагонске аномалије које утичу на интелектуалне или вољне способности, које морају да у конкретном случају имају карактер „теже“ (Новоселац, 2004:219).

Схватање значаја свог дјела, представља интелектуалну способност лица да расуђује. То је схватање друштвеног значаја дјела, схватање стварног значаја дјела гдје се подразумева радња, последица и узрочна веза. Схватање друштвеног значаја је кривично дјело у једном друштву као и однос друштва према том дјелу. За постојање неурачунљивости не тражи се могућност схватања правног значаја дјела, једино у случају када је противправност посебан елемент кривичног дјела. Онда је потребна свијест о противправности.

Расуђивање се јавља у различитом инетизитету. Оно може бити смањено, битно смањено као и потпуно искључено. У случају потпуне искључености и интелектуалне моћи учиниоца дјела уз душевну поремећеност, постојаће неурачунљивост таквог лица па самим тим и неодговорност таквог лица.

Код утврђивања урачунљивости веома је битно да је учинилац кривичног дјела имао могућност да схвати друштвени и стварни значај кривичног дјела и нема потребе утврђивати да ли је учинилац користио своју психичку могућност размишљања о дјелу које је извршио. Претпоставка увијек постоји да је учинилац користио своју психичку могућност.

Способност управљања својим поступцима, у ствари, представља могућност одлучивања. То је акт воље и предузимања радње. Воља представља способност управљања својим поступцима, односно, способност постизања циља тј. извршења дјела. Вољна радња се састоји из два дијела тј. припремање радњи и завршног дијела, који се састоји у извршењу

донесене одлуке и које се поклапа са описом кривичног дјела у закону. Одлучивање и расуђивање су тијесно повезани. Сваком доношењу одлуке претходи расуђивање. У извјесним случајевима не постоји способност одлучивања и поред тога што постоји способност за процјену значаја дјела. Учиниолац је свјестан свога дјела и свјестан да је дјело кажњиво, али не контролише своје поступке. Таквих случајева има више и можемо их набројати: пироман, клептоман, наркоман итд. За постојање неурачунљивости потребно је да изостане интелектуална или волунтаристичка моћ, односно, једна од ових способности, обавезно да је претходно утврђена душевна поремећеност.

4. Битно смањена урачунљивост

У кривичном законнику РЦГ, како смо већ претходно поменули у чл. 14. ст. 2 се одређује битно смањена урачунљивост. Код овог појма потребно је да постоји исто стање душевне поремећености као и код неурачунљивости. Лице код кога које је битно смањена урачунљивост мора бити трајно или привремено душевно болесно, привремено душевно поремећено, или лице које болује од неке друге теже душевне поремећености.

Што се тиче биолошког основа нема разлике између потпуне неурачунљивости и битно смањене урачунљивости. Обично, разлика се јавља једино код психолошких елемената и то по интезитету. Код неурачунљивости искључене су способности расуђивања и одлучивања, док код битно смањене урачунљивости, она је битно смањена. Ни у закону, па ни у кривично-правној теорији нису дати одговори када су психичке могућности смањене.

„Овдје се ради о учиниоцу кривичног дјела који је способан да разликује добро од зла али који за ту спознају (због одређених душевних сметњи) мора уложити много већи напор. Он има тешкоће у погледу поштовања друштвених и правних норми.“ (Козарић Ковачић, Гурбашић, Илић, Грозданић, 2005: 31)

У правној теорији на првом мјесту треба одредити односе између неурачунљивости и битно смањене урачунљивости. Разлике треба тражити у степену и врсти душевних поремећаја, услед чега су смањене способности одлучивања и расуђивања. Смањење психичких функција могу се сматрати битним, онда када су оне јачег интезитета и да су оне имале главни утицај у току извршења кривичног дјела. Битно смањена урачунљива лица су крива, таква лица се могу блаже казнити. Малољетна лица која нису довољно душевно развијена нису битно смањена урачунљива и овај институт се не односи на њих.

5. Actiones Liberae in Causa

Као што смо и разматрали, учинилац који изврши дјело у стању неурачунљивости кривично није одговоран, односно, кривично је неодговоран. Међутим, постоји случај када се учинилац стави у стање неурачунљивости па онда изврши кривично дјело. Ова се кривична дјела у кривично-правној теорији називају, како је наведено у поднаслову (или преводу) “радња слободна у одлуци али не и у извођењу”. Овај институт је познат у нашем Кривичном законнику што смо раније навели у чл. 14. ст. 3. За постојање кривице учиниоца потребно је испунити два услова. Под 1. да је учинилац сам себе довео у стање у коме није могао схватити значај свога дјела или да управља својим поступцима. Такво стање се назива стање привремене поремећености, јер учинилац не може бити доведен у стање душевног обољења, као и заосталог душевног развоја, па на тај начин он себе доводи у стање привремене душевне поремећености уз помоћ дроге или акохола. Под 2. Учинилац је био свјестан као и дужан да схвати да у таквом стању може учинити кривично дјело. Учинилац је поред урачунљивости у вријеме стављања у неурачунљиво стање требало да буде вин. Виност учиниоца се код Actiones Liberae in Causa односи само на једно кривично дјело, а не на било које друго.

„Радња којом се учинилац ставља у неурачунљиво стање има карактер претходне тј. припремне радње, а за припремну радњу се не кажњава, осим ако у Кривичном законнику није прописано и кажњавање за припремне радње. Према нашем схватању радња којом се учинилац ставља у неурачунљиво стање опијањем или на други начин, није припремна радња већ радња извршења дјела пошто се она на посредан начин јавља као узрок наступеле последице.“ (Јовашевић, 2012: 165)

„Ко учини дјело које има опис неког кривичног дјела у стању неурачунљивости у које је сам себе довео, биће кажњен казном која је прописана за кривично дјело чији опис одговара дјелу које је учинио.“ (Пихлер, 2005:49:50)

Па према томе одговорност за Actiones Liberae in Causa заснива се на истим принципима на којима је постављена кривица уопште, једино је разлика у томе што се утврђивање кривице, помјера уназад у фазу која претходи извршењу кривичног дјела.

6. Утврђивање неурачунљивости у кривичном поступку

Постоје дилеме око тога да се неурачунљивост или смањена урачунљивост може утврдити психијатријским прегледом или другим доказ-

ним средствима. Постоје и дилеме да ли се психијатријским вјештачењем може утврдити и душевно стање учесника у кривичном поступку, као што су свјedoци и oштећени.

Неки сматрају да психијатријско вјештачење није обавезно за суд и да се ове чињенице могу утврдити помоћу других доказа. Постоје и друга мишљења, па тако вјештачење је обавезно код утврђивања биолошких основа неурачунљивости. Док се психолошки елементи урачунљивости и смањене урачунљивости не могу утврдити психијатријским вјештачењем, већ другим доказима и спадају у надлежност органа кривичног гоњења.

Међутим, постоји мишљење које је у већини заступљено да је потребно утврђивање свих чињеница из ове области и то психијатријским вјештачењем без обзира на биолошке или психолошке основе неурачунљивости, па смо мишљења и сматрамо да је ово схватање најпогодније и најприхватљивије.

Онда када се сумња у урачунљивост или у смањену урачунљивост, то је питање органа који води поступак и утврђује у сваком посебном случају. У вези са тим, правни теоретичари и практичари су упозоравали на опасност од екстезивног тумачења сумње органа који води поступак, што је стварало последицу ставрања и претварања кривичног поступка у психијализацију, односно, одуговлачење поступка и увећање трошкова кривичног поступка.

„Као субјект поступка који може одредити вештачење одређује се орган поступка, што зависно од процесног стадијума, може да буде јавни тужилац, које вештачење одређује у истрази, односно, суд који вештачење одређује у судским фазама поступка, а пре свега на главном претерсу. Одређена вештачења под условима прописаним у Законику, у предистражном поступку може да одреди полиција.“ (Шкулић 2013:42)

У кривичном поступку, нема неког посебног услова у погледу сумње, односно, то се не прецизира у Законику о кривичном поступку. Сумња мора бити озбиљна и мора се заснивати на одређеним доказима.

Постојање сумње могу иницирати и сведоци, бранилац, странке, сродници окривљеног, с тим што ће се позвати на његову ранију документацију која указује на његово раније душевно обољење, понашање, неки неприродни поступци и све друго што указује на постојање обољења или неког стања. Регулисање случаја обавезног одређивања вјештачења је онда када се појави сумња да је урачунљивост окривљеног смањена или искључена услед разних утицаја: душевне болести, душевне поремећености, заоставањег душевног развоја или неке друге теже поремећености. Законодавац

је сматрао да стручно знање које посједује судија није довољно да утврди чињенице везане за душевну болест лица и да такве чињенице може утврдити вјештак, стручно лице (неуроспихијатар). Вјештак је незамјењив и обавезан субјект у решавању овог важног питања. Његову функцију не може преузети судија ни онда када посједује знања из психијатрије. Таква знања судији ће помоћи и олакшати доношење одлуке у одређеном случају да ли је вјештачење потребно и да правилно и потпуно оцјени вриједност налаза и мишљења.

У судској пракси је редовно да се психијатријско вјештачење одређује када постоји сумња да је окривљени психопата да је био у пијаном стању или онда када се сумња да је дјело учинио у неком од афективних стања што сматрам да је непотпуно и погрешно.

Психопатија није душевна болест, па ни душевна поремећеност. Под психопатијом се сматра душевни склоп извјесних људи код којих се интелектуалне функције одвијају без неких посебних сметњи, међутим, постоје настраности у оквиру емоција, воље, нагона. Све то отежава њихово прилагођавање у друштву и моралним нормама гдје живе. Према томе, то не представља болест нити било какав болесни процес. Овакви учиниоци кривичног дјела су по правилу урачунљива лица, па се онда вјештачење неће одредити. Вјештачење би се могло одредити у случају када постоје подаци и докази у списима који би нам указали на то да се учинилац кривичног дјела у вријеме извршења дјела налазио у посебном стању, када његова урачунљивост може бити смањена или искључена. Оваква стања постоје код лица које поред психопатске структуре личности, посједује и показује друге социолошке-патолошке појаве, као нпр. алкохолизам, наркоманија и др.

По наредби суда, вјештак често констатује да се не ради о душевној болести, већ констатује да се ради о психопатској личности, и да ово лице има смањену способност да схвати значај свога дијела као и да управља својим поступцима. Што при одмјеравању казне се та околност сматра олакшавајућом и представља апсурд. Због дефеката карактера, психопате се често појављују као учиниоци кривичних дјела. Смисао суђења овим лицима је, у ствари, утицај на њих да убудуће контролишу своје нагоне, емоције и вољу, јер они то могу, с обзиром на очувану интелектуалну функцију. Суд их са једне стране кажњава због неконтролисања својих емоција, воље и нагона због чињења кривичног дјела, а истовремено овим лицима олакшавајућа околност представља што нагон, вољу итд. нису контролисали. Овдје јасно указујемо да се ради о апсурду, јер до овог не би могло да дође да је урачунљивост окривљеног утврђивао суд.

Анализом кривичних предмета у којима је вршено вјештачење психијатријским прегледом окривљеног, ради утврђивања количине алкохола и утицаја истог на његову способност да схвати значај свог дјела и да управља својим поступцима, закључујемо да се таква вјештачења одређују без обзира на стање у којем се учинилац налази. Чак се вјештачење одређује и онда када за то нема потребе. То су најчешће стања обичне алкохолисаности. У таквим случајевима нема посљедице смањења или искључења урачунљивости. С обзиром на то да је опште познато у каквом се стању налази лице при обичном пијанству, сматрамо да судија у таквим случајевима може сам на основу општег и стручног знања без помоћи вјештака, утврдити да ли је урачунљивост смањена или искључена услед алкохолисаности.

Учиниолац кривичног дјела чија је способност да схвати значај свог дјела или способност да управља својим поступцима била битно смањена услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже поремећености, се може блаже казнити.⁴

Законик о кривичном поступку (чл. 137 и чл. 153): „Психијатријско вјештачење одређује орган који води поступак писаном наредбом.“⁵

Код патолошки пијаног стања, нема знакова пијанства, па кривична дјела извршена у таквом стању нијесу свјесно извршена. Ово стање пијанства је веома ријетко и конзумација алкохолних пића код учиниоца је веома мала. То су обично људи који су много осјетљиви на алкохол, као услед душевних обољења која су притајно присутна код њих, нарочито послје повреде мозга, послје упале мозга, тровања итд. Патолошко пијано стање најчешће се јавља код лица које никад прије тога нијесу пила алкохол или код лица који то чине веома ријетко и то у малим количинама. Овај вид пијанства сријећемо често у случају прослава, жалости итд. гдје се попије алкохол „ето само ради реда“. Овдје немамо знаке обичног пијанства и лице у овом стању реагује експлозивним покретима, афектима страха, моторним немиром, халуцинацијама итд. У патолошком напитом стању могу да се чине различита кривична дјела, гдје такво лице није свјесно свог поступка. Све од помрачења свијести па до повратка у нормално стање свијести лице се не сјећа догађаја. Институт *Actiones Liberae in Causa* не може се примјенити у овом стању, а исто тако лице не може бити криво

⁴ Чл. 14 став 1 и 2 Кривичног законика Црне Горе, Службени лист Црне Горе, бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018

⁵ Чл. 137 став 1 и чл. 153 Законика о кривичном поступку, Службени лист ЦГ бр. 57/09, 49/10, 47/14, 2/15, 35/15, 58/15 и 28/18

за учињено кривично дјело. Код оваквог пијанства треба одредити психијатријско вјештачење.

Компликовано пијано стање, настаје услед негативног дејства алкохола код лица која имају посљедице као што су: органско оштећење мозга, хронична обољења мозга итд. Код компликованог пијанства знаци пијанства су јаки и видљиви, па се у таквим условима врше афективна кривична дјела. Овдје је потребно вјештачење вјештака психијатријске струке, ради утврђивања степена урачунљивости учиниоца.

Патолошки афекти (препаст, јарост, паника, очајање) изазивају стање привремене душевне поремећености, усљед чега се код учиниоца јавља битно смањена или потпуно искључена урачунљивост. Често се прибјегава одређивању вјештачења афеката (страх, гњев, радост, жалост) иако је у судској психијатрији познато да такви афекти не доводе у питање урачунљивост учиниоца кривичног дјела.

„Ову компоненту осјећајног живота човјека одликује наглост у настанку, релативно кратко трајање, велики интетзитет и буран ток, а уз то се јасно манифестују телесне и изражајне промене. Такође, код афективних стања може доћи до поремећаја и других психичких функција и то тако у интелектуално сазнајној, тако у вољно мотивационој сфери.“ (Ђирић, 2013: 87)

Урачунљивост учиниоца може се довести у питање само ако је афект јачег интетзитета, односно, ако се јаве неке друге околности које утичу на психичке функције окривљеног. У том случају судија ће сам одлучити, да ли је потребно вјештачење психијатра или ће сам оцијенити степен урачунљивости код окривљеног, односно, колико је урачунљивост била смањена усљед наведених околности. Психијатријска вјештачења се најчешће одређују ради утврђивања урачунљивости окривљеног усљед душевне болести, привремене душевне поремећености или заосталог душевног развоја, али често се вјештачи и из неких других разлога. Па се посебном наредбом одређује вјештачење, као на пример, да ли је код мајке која убија дијете приликом порођаја постојало стање психичког поремећаја. Према томе, вјештак утврђује душевно стање окривљене у вријеме извршења кривичног дјела а од тих утврђених чињеница зависи да ли кривично дјело постоји (убиство дјетета при порођају).

Међутим, сматрамо да је, и у овом случају, вјештачење непотребно јер судија из свог стручног и општег знања може утврдити обична афективна стања. Већ ако би се радило о присуству неког од патолошких афеката, онда би се јавила потреба за психијатријским вјештачењем окривљеног због постојања сумње на неки од биолошких основа неурачунљивости.

Постоји схватање да се у наведеним случајевима психијатријска вјештачења обавезно одређују. Сматрамо да је такво схватање погрешно, јер такво психичко стање није стање привремене психичке поремећености.

Сматрамо да у Кривичном законнику није регулисано вјештачење психијатријским прегледом још неких учесника у кривичном поступку, гдје би било обавезно и неопходно то урадити. Тамо гдје се јави одлучна чињеница душевне болести, душевне поремећености или стања заосталог душевног развоја код других лица у кривичном поступку, јасно је да се она мора утврдити помоћу психијатра (вјештака).

Вјештачење оштећеног се мора извршити, односно, обавити психијатријски преглед, када се утврђује да ли је усљед извршења кривичног дјела дошло до погоршања његовог здравља, односно, ако се посумња да је извршењем кривичног дјела дошло до привремене душевне поремећености или до неког другог душевног обољења.

Вјештачење се може примјенити, према свједоку и то психијатријским прегледом у циљу утврђивања његове способности ради свједочења пред судом. Овдје постоји сумња у способност свједока усљед душевне болести, душевне поремећености или заосталог душевног развоја. У осталим случајевима судија ће сам процијенити његову психичку способност за давање исказа пред судом.

Мишљења смо да је психијатријско вјештачење свједока потребно ако се посумња да болује од душевне болести, привремене душевне поремећености или је лице заосталог душевног развоја. Ово посебно ако се ради о једином очевицу догађаја. То ће помоћи суду да правилно и потпуно оцјени исказ свједока. Након потпуне анализе и оцјене свих изведених доказа као и налаз и мишљење вјештака психијатра суд ће оцјенити да ли је поуздан исказ лица за које је утврђено да је душевно болесно, привремено душевно поремећено или заосталог душевног развоја.

Ове недостатке које сријећемо при раду судова, сматрамо да треба отклонити. Потребно је у Законнику о кривичном поступку регулисати и друге случајеве психијатријског вјештачења.

7. Закључак

Овдје желимо указати на недостатке које сријећемо у судској пракси које смо навели у раду и сматрамо да би се могли отклонити, али само дослиједном примјеном постојећих законских одредби Законика о кривичном поступку којим је регулисано одређивање психијатријског вјештачења.

Потребно је одредбама наведеног законика регулисати и друге случајеве психијатријског вјештачења. Поред вјештачења, психијатријским прегледом окривљеног ради утврђивања његове неурачунљивости, односно, смањене урачунљивости, ће се отклонити постојеће дилеме да ли су таква вјештачења дозвољена и када се она могу одређивати. Исто тако, прегледом психијатријског вјештачења одредити вјештачење свједока, као и свједока сарадника. На тај начин би се регулисали недостаци и одређивало би се вјештачење и тих лица. Утврђивањем таквих чињеница превазишло би се знање које судија посједује. Мишљења смо да би се на тај начин код лица које свједочи могла утврдити његова урачунљивост, да ли се рецимо ради о душевно болесном лицу, с тим што не треба занемарити да исказ душевно болесног лица може бити поуздан исказ. Суд ће, онда, на основу свестране оцјене доказа, узимајући у обзир налаз и мишљење вјештака- психијатра, утврдити поузданост исказа и утврдити да ли се ради о душевно болесном, привремено душевно поремећеном или лицу заосталог душевног развоја. Тиме би се превазишле дилеме око психијатријског вјештачења ових лица. Дакле, психијатријско вјештачење је неопходно свести на границе које су одређене кривичним законодавством.

Правне и психијатријске категорије које се односе на учиниоце који су учинили теже кривично дјело у стању душевне поремећености, по нашем мишљењу, нијесу добро регулисане у постојећем законодавству и не примјењују се адекватно у судској пракси. Због отклањања ових ситуација и потребе за лијечењем ових категорија болесника, треба истражити да ли приликом навођења одређених менталних поремећаја треба настојати, да се употребе називи менталних поремећаја према важећој међународној класификацији (која је прихваћена у Закону о заштити менталних болесника, односно, у правилима, с обзиром да постоје различите класификације психијатријских поремећаја). Или, у вези с тим, размислити да ли би у конкретном случају, према тим лицима која су остварила противправно дјело, требало поступити по одредбама Закона о заштити ментално обољелих лица?

Референце

Бачић, Ф. (1998). Казнено право – опћи дио. Загреб: Информатор

Ђирић, З. (2013). Судска психијатрија. Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу

Јовашевић, Д (2012). Кривично право општи део. Ниш: треће издање Правни факултет у Нишу

Хајдуковић, Ч. (1981). Судска психијатрија. Београд- Зајечар: Центар за издавачку делатност Београд

Капамџија, Б. (1972.). Судска психијатрија. Нови Сад: Матица Српска

Козарић - Ковачић, Д. Грубишић Илић М. Гоздановић, В.(2005). Форензичка психијатрија- Загреб: Медицинска наклада

Ковачевић, П. (2002) Правна медицина. Бања Лука: Правни факултет Бања Луци

Лазаревић, Љ. (2005). Коментар кривичног законика Републике Србије. Београд: Савремена администрација

Јовашевић, Д (2012). Кривично право општи део. Ниш: треће издање Правни факултет у Нишу

Новоселац, П. (2004) Опћи дио казненог права. Загреб: народна књижница „Петар Прерадовић“ Бјеловар

Пихлер С. (2005). Новеле општих установа у кривичном законодавству Србије (поводом Кривичног законика РС од 29. септембра 2005.год.). Нови Сад: Зборник радова у Новом Саду, Правни факултет, бр. 3

Стојановић, З. (2008). Кривично право. Подгорица: ЦИД

Шукић. М. (2013.) Основне новине у кривичном процесном праву Србије Нови законик о кривичном поступку из 2011. Београд: Правни факултет

Кривични законик Црне Горе, Службени лист Црне Горе бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/ 2017 и 49/ 2018.

Законик о кривичном поступку Службени лист ЦГ бр. 57/09, 49/10, 47/14, 2/15, 35/15, 58/15 и 28/18.

SPECIFIC PROBLEMS OF ESTABLISHING MENTAL CAPACITY

Mijomir Perović,

PhD Student, Faculty of Law, University of Niš

Abstract

*The subject matter of research in this paper are certain problems in the process of establishing criminal liability, primarily pertaining to the assessment of mental capacity (accountability) as a component of guilt (culpability). This mixed method is recognized in the criminal law theory and applied in the judicial practice in the Republic of Montenegro. In particular, the paper explore the court assessment of mental capacity, and the court-ordered psychiatric expertise of other participants in criminal proceedings. The paper also explores the problems in determining significantly reduced mental capacity and the institute of *Actiones Liberae in causa*, establishing guilt of a drug addict or an alcoholic who has committed a crime due to deminished mental capacity, as well as the issues pertaining to the application of the institute of significantly reduced mental capacity of criminal offenders. In the last part of the papre, the author discusses the shortcomings that may be encountered in the court practice in Montenegro, and suggests possible changes in the criminal leegislation, particularly in the Criminal Code provisions on mental capacity and the Criminal Procedure Code provisions on the psychiatric expertise.*

Keywords: *mental capacity (sanity), guilt, lack of mental capacity, psychiatric expertise.*